

Крім вищезгаданих професорів, економіку та споріднені дисципліни в Київському університеті викладали й інші вчені. У 1873–1875 рр. там працював **Микола Зібер**, який відомий перш за все як спеціаліст із трудової теорії вартості Маркса. Але, поряд із цим, М.І.Зібер у своєму дослідженні економічної культури примітивних, архаїчних співтовариств розглядав звичаї та загальні умови соціального життя племен, звичаї і норми племінного співіснування і господарювання, різноманітні "інститути" та "установи" племінного життя, такі, наприклад, як вільна любов, спільні столи, ініціація, сімейство, начальство та ін. [10, с. 105, 285]. На думку М.І.Зібера, "взаємний обіг подарунків... є початковим ґрунтом, на якому розвивається внутрішній обмін, подібно тому, як взаємне пограбування породжує обмін зовнішній" [10, с. 116]. Відомо, що "економіка дарування" є важливим початковим типом господарського устрою і належить до так званих архаїчних економік. Вона існувала серед дикунів, коли одне плем'я відповідно до певного ритуалу дарувало іншому певний набір благ, отримуючи як дар блага від інших племен. Необхідно зазначити, що збиральництво як найдавніша інституція первісного способу виробництва повинна передувати інституції дарування. Але і мисливство, звіроловство, воєнне пограбування як способи отримання додаткових ресурсів розвитку племінного господарства істотно доповнюють картину.

Вивчаючи різноманітні соціальні інститути, М.І.Зібер перш за все виділяв економічну основу їх існування. Так, він писав, що "общинно-родова організація... перш за все економічна, а потім родова організація. Без відокремлення праці і споживання окремих груп населення, пов'язаних для цієї мети відомими колективними роботами, ніяка родова система була б неспроможною... Юродство підтримується фактично лише до тих пір, поки підтримується між членами роду колективні заняття і колективне споживання" [10, с. 237].

Розвиток будь-якої архаїчної інституції в роботі М.І.Зібера постає як "процес поступового і повільного історичного перетворення" [10, с. 241]. Його крайній еволюціонізм не дає можливості зрозуміти "якісних стрибків" і "перерв поступовості" в інституціональному (та соціальному взагалі) розвитку, співвідношення революційних та інволюційних процесів з еволюційними. Так, "обмін є суто історичне явище, що розвивається повільно і поступово на основі спілкування праці" [10, с. 301]. М.І.Зібер розглядає особливий обмін інституціональними нормами і "звичаями", що, користуючись сучасною термінологією, можна позначити як міжплемінну "трансплантацію" різноманітних "шматків" свого інституціонального буття.

Також в університеті працював **Володимир Желєзнов**, який давав розгорнуту критику теорії Маркса. Сам

учений намагався зіставити класичну трудову теорію вартості з теорією корисності. Щодо монетарної теорії, то він був прихильником кількісної теорії грошей [15, с. 145]. З інституціональної точки зору, вивчення проблематики профспілок сприяло висуненню В.Я.Желєзновим ідеї "робочої аристократії", яку з часом було заново "відкрито" та творчо розвинено західними вченими – Дж.К.Гелбрейтом та Ф.Перру.

Підбиваючи підсумки, можна із впевненістю сказати, що викладацькому складу Київського університету було притаманне позитивне ставлення до класичної політичної економії, дослідження українських вчених перебували в руслі поступального розвитку світової економічної науки. Викладачі свої лекції читали в основному по працях відомих представників економічної науки таких як Адам Сміт, Давід Рікардо та інших, концепції яких сприймали творчо, з намаганням їх переосмислити до потреб української дійсності. Поряд із цим значну увагу було приділено інституціональним аспектам економічного розвитку ще задовго до зародження інституціонального напрямку економічної теорії у західній економічній науці у США (ТВеблен, Дж.Коммонс, В.Мітчелл) та Великобританії (Дж.Гобсон).

1. Бунге Н.Х. Джон Стюарт Милль, как экономист // Бунге Н.Х. Очерки политико-экономической литературы. – СПб., 1895. – С. 312–449.
2. Бунге Н.Х. Загробные заметки / Публикация В.Л.Степанова // Река времён. – М., 1995. – Кн. 1. 3. Бунге Н.Х. Исследование начал торгового законодательства Петра Великого // Отечественные записки. – 1850. – №. 1. 4. Бунге Н.Х. О месте, занимаемом политической экономией в системе народного образования, и об отношении её к практической деятельности. – К., 1856. 5. Бунге Н.Х. Очерки политико-экономической литературы. – СПб., 1895. 6. Бунге Н.Х. Полицейское право: курс лекций, читанный в Университете св. Владимира профессором Н.Бунге. – Киев, 1869. – Вып. 1-3. 7. Владимирский-Буданов М.Ф. История императорского университета Святого Владимира. – Киев, 1884. 8. Горкіна Л.П. Нариси з історії політичної економії в Україні: остання третина XIX – перша половина XX ст. – К., 1994. 9. Жмудський О.З. Історія Київського університету, 1834–1959. – К., 1959. 10. Зібер Н.І. Очерки первоначальной экономической культуры. – Киев: Гос. Изд-во Украины, Б. г. 11. Історія економічної думки України: Навч. посібник / Р.Х.Васильєва, Л.П.Горкіна, Н.А.Петровська та ін. – К., 1993. 12. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Економічна історія: курс лекцій. – К., 2001. 13. Лортікян Э.Л. Украинские экономисты первой трети XX столетия: очерки истории экономической науки и экономического образования. – Х., 1995. 14. Степанов В.Л. Н.Х. Бунге: Судьба реформатора. – М., 1998. 15. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних вчень: Навч. посібник. – 2-ге вид., випр. – К., 2001.

Надійшла до редколегії 13.05.04

В.О.Мандибур, канд. екон. наук, проф.

ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто зміст нормативно-правової складової інституційної архітектури державної форми власності. На основі узагальнення світового досвіду розкрито аспекти юридичного забезпечення функціонування інституту державної власності, а також запропоновано заходи її правового захисту у вітчизняній економіці

The substance of legal (normative) constituent of institutional architectonics of the public form of property is examined. On the basis of generalization of the world-wide experience the aspects of legal provision of functioning of the institute of a public property is considered; as well the polices for its legal protection within domestic economy are offered.

Сьогодні, коли в Україні відбувається складний процес трансформації соціально-економічної системи, вини-

кає нагальна потреба поглибленого дослідження державної власності і, зокрема, її складної інституціональної

© В.О.Мандибур, 2005

архітекτονіки. При цьому в науковому аналізі державної форми власності неприпустимими є дві полярно протилежні позиції: 1) беззастережна апологетика тотального одержавлення економіки; 2) оспівування переваг абсолютного монополізму приватної власності. Тобто мова має йти про необхідність формування науково обґрунтованого уявлення про роль і місце інституту державної власності в системі соціально-економічних відносин сучасної ринкової економіки та її інституціональну архітекτονіку. У той же час слід констатувати, що останнє питання на сьогодні фактично залишається майже не дослідженим [1, с. 114–165; 2, с. 13–24].

За цих умов використання економічною теорією інституціонального підходу надає можливість залучити до дослідження мотиваційної поведінки суб'єктів ринкових відносин новий інструментарій, що базується на використанні в науковому аналізі соціально-економічних та неекономічних чинників впливу: нормативно-правових, морально-етичних, національно-етнічних, релігійно-атеїстичних соціокультурних та ін.

Однією з найбільш вагомих в інституціональній архітектоніці відносин власності є нормативно-юридична компонента. За своїм характером і формою відображення вона є результатуючою прояву свідомо-вольових і конкретно-історичних умов економічного існування приватної та публічної власності. Тобто у відносинах власності ми маємо феномен діалектичного поєднання двох складових: з одного боку, ставлення до засобів виробництва як до своїх чи чужих характеризує власність як економічну категорію, оскільки саме цим вихідним відношенням зумовлений історичний характер способу виробництва, який передусім визначається способом поєднання робочої сили із засобами виробництва, і саме ця складова відносин характеризує основну домінуючу процесу суспільного відтворення. З другого боку, специфічною ознакою різниці матеріальних речей і перш за все засобів виробництва, що існують як свої або чужі, є свідомо-вольовим та відповідальним моментом ставлення до об'єктів приватної або публічної власності тих чи інших суб'єктів, що діють в історично визначеному суспільному середовищі.

Інституціональний захист прав суб'єктів власності, підкорення суб'єктів економічних відносин загальним формальним і неформальним правилам поведінки становить одну із необхідних умов забезпечення процесу суспільного відтворення. Ця умова в системно організованому суспільстві може бути здійснена через систему державного законодавства, яке встановлює загальні правові норми, що або оптимально відповідають інтересам усього суспільного загалу, або підпорядковується реалізації інтересів політично пануючих суспільних асоціацій (класів, корпоративних угруповань, соціальних верств, кланових та мафіозних груп тощо) і осіб, що їх представляють в органах законодавчої та виконавчої влади. Зазначені інтереси отримують самостійне зовнішнє відображення у соціально свідомій і систематизованій формі, тобто у вигляді державного законодавчого акту.

Законодавча форма волевиявлення пануючої в суспільстві політичної сили: класів та партій, що їх політично представляють, віддзеркалює в собі внутрішні класові і міжкласові суперечності, та відповідний опір, який чиниться з боку інших суспільних верств, а також вплив низки інших об'єктивних і суб'єктивних чинників. Характер правових норм визначається безпосередньо характером пануючих у суспільстві економічних інтересів та їх реалізації у державній політиці.

Важливо відмітити, що на відміну від права політика, що реалізується державою, є більш рухомою, тобто здатною до швидкого реагування на зміни в пріоритетах домінуючих економічних інтересів. Проте навіть під впливом змін, що відбуваються, політика до певного часу може здійснюватись при збереженні існуючих правових норм, переважно шляхом їх ігнорування. Можливо також, що одна й та ж державна політика щодо економіки може втілюватись у життя в різних законодавчих формах.

Оскільки норми права створюються під безпосереднім впливом політики держави, законодавство не може більш швидко реагувати на відповідні зміни в політиці держави, ніж це зумовлюється розвитком об'єктивних економічних процесів і відносин. При цьому як форма свідомого віддзеркалення економіки право перебуває під тиском суспільної свідомості, і надзвичайний вплив має позитивне або негативне ставлення певних верств населення до діючого законодавства та їх активна позиція щодо реалізації корисних для них трансформацій у правовій системі, через внесення відповідних змін у проекти нових законів, що розробляються і затверджуються законодавчо-представницькою владою.

Значний вплив на право має не лише політичний імпульс, а й характер існуючих у суспільстві етнічно-національних, морально-етичних, релігійних або атеїстичних відносин, а також правова ідеологія, яка більшою мірою перебуває під впливом причин, що знаходяться поза межами конкретної економічної системи.

Саме завдяки законодавчому регулюванню діяльності суб'єктів власності та інших учасників, виробництва ставляться у певні межі, спрямовуються в русло, що відповідає пануючим інтересам у державі. При цьому за умови еволюційного розвитку суспільства головне призначення права, як загального кодексу поведінки суб'єктів суспільного життя, полягає в захисті існуючої (перш за все плануючої) форми власності, та в регламентації дій людей як учасників процесу суспільного відтворення. Саме законодавство додає до фактичних правових відношень власності, до дійсного права власності або її юридичної форми суттєво новий момент. Вони стають відношеннями, що регулюються державою та спираються на її силу та суспільний авторитет.

Якщо не торкатись активних дій держави, спрямованих на зміну фактично існуючих економічних відносин (що можливо лише за умов створення нового державно-політичного устрою, яке відбувається внаслідок революцій або контрреволюцій), то, спираючись на державну владу, право власності просто фіксує сукупні результати розподілу матеріального багатства, що створене завдяки процесу суспільного відтворення. Це право закріплює гарантію щодо того, що ніхто не має можливості всупереч волі власника порушувати за своїм особистим або асоційовано організованим свавіллям його владу над відповідними майновими об'єктами.

Головною метою реформування державної власності в процесі суспільної трансформації повинно бути здолання всіх форм відчуження виробників від засобів та результатів виробництва, до якого (відчуження) призвело тотальне одержавлення відносин привласнення-присвоєння, що мало місце за радянських часів. Можна погодитись із думкою В.О.Рибалкіна і І.В.Лазні, що мова має йти "про реформування державної власності у такій формі спільної та приватної власності на засоби виробництва, які відповідають реальному рівню усупільнення праці і виробництва в різних сферах та галузях економіки та базуватись на принципі єдності праці і власності, як такому принципі, що забезпечує найвищу ефе-

ктивність виробництва та соціальну справедливість у суспільстві. Засобами досягнення цієї головної цілі є демонополізація, роздержавлення і приватизація державної власності" [3, с. 139]

Головним негативом зазначеного процесу стало те, ще з самого початку економічних перетворень в Україні, в процесі їх інституціонального, перш за все законодавчого забезпечення була проігнорована одна з головних умов реформування, а саме те, що система правового регулювання і державного контролю за ринковим середовищем повинна була формуватися раніше ніж розгорнувся процес створення нових форм власності, утворення їх організаційних структур та механізмів функціонування.

Одним із суттєвих моментів, який характеризує економіку будь-якої країни з розвинутою ринковою економікою, є те, що держава безпосередньо стає власником значної частини національного багатства суспільства (від 10 до 40 і більше відсотків).

За своїм соціально-економічним змістом і особливостями правової форми існування державна власність є незрівнянно більш складним явищем, ніж традиційна приватна власність. Як конкретне системно інтегроване ціле державна власність охоплює широке коло державно-політичних і державно-правових відносин, економічний зміст яких визначається об'єктивними процесами виробництва та обігу суспільного капіталу. Механізми відтворення останнього ж, звичайно, якісно ускладнюються в умовах розвитку сучасних ринкових відносин.

Важливо мати на увазі, що державна власність в країнах розвинутої ринкової економіки (на відміну від постсоціалістичних країн) є результатом еволюційного і досить тривалого історичного розвитку. Її генезис у всіх його конкретно-історичних рисах визначався дією багатьох чинників. Але стійку, постійно діючу основу цього поступового процесу утворює внутрішня ринкова тенденція об'єктивного якісного розвитку приватної власності, яка передусім знаходила відображення у виникненні і розвитку різних форм кооперованого та асоційованого приватного капіталу.

Суспільний характер капіталу, що належить державі, фіксується передусім в юридичних формах його існування. З'ясування особливостей цих форм служить передумовою наукового усвідомлення можливостей співіснування і взаємодії в ринковій економіці приватної і державної форм власності.

Правовим відносинам, що регулюють державну форму власності, притаманні якісно інші риси порівняно з приватною. Держава, будучи суб'єктом власності, на відміну від приватного власника виступає не як окремі індивідуум, а як особливий управлінський апарат, що розпоряджається відповідним майном (коштами). Оскільки засоби і продукти виробництва, що становлять суспільний капітал, персоніфікуються в особі держави, об'єднуються в єдиний національний майновий фонд, то тим самим держава усуває форму майнової власності, яка характерна для приватної власності як такої.

Держава як суб'єкт власності розподіляє свою власність (майно) серед різних органів управління державними підприємствами, установами й організаціями. Тобто об'єкти державної власності перебувають у підпорядкуванні і розпорядженні не одного, а багатьох органів. Єдине державне майно фактично і юридично поділяється на окремі, відносно відокремлені один від одного частини. Але це вже не та майнова відокремленість, що характерна для юридичної форми приватної або корпоративної власності.

Кожний окремий орган держави, кожне окреме державне підприємство або установа в країнах розвинутої ринкової економіки, на відміну від індивідуального власника, позбавлені виключної, всеосяжної влади над тими об'єктами, що перебувають в їх безпосередньому розпорядженні, підпорядкуванні чи користуванні. Якщо приватний власник може за власним розсудом і бажанням розпоряджатися належним йому майном чи грошми, то державна установа чи підприємство, яке має статус юридичної особи, керується розпорядженнями вищих органів державного управління і влади. Це означає, що майновими об'єктами в таких випадках розпоряджається не одна визначена особа (окреме підприємство чи установа як юридична особа), а багато осіб, які перебувають у відносинах ієрархічної підпорядкованості. Таким чином, суб'єкт державного капіталу є юридично полісуб'єктний. Останнє засвідчує абсолютну безпідставність твердження, що державна власність за своєю сутністю є "нічиною".

Ринкові перетворення в нашій країні багаторазово збільшили обсяг законодавчої роботи щодо створення нової правової інфраструктури інституціонального забезпечення радикального реформування економіки, відносин власності та реалізації нової соціальної політики. При цьому процес законодавчого забезпечення економічної реформи вимагає кардинальної трансформації всієї системи господарського законодавства, в тому числі і тієї його складової, що забезпечує регулювання економічних відносин у сфері функціонування державної власності. У свою чергу, для якісного виконання зазначеної роботи вкрай необхідно виконати певний обсяг попередніх науково-теоретичних досліджень, а саме:

- 1) чітко визначити місце права в структурі методів господарського та організаційно-розпорядчого регулювання ринкової економіки; 2) спираючись на світовий і власний досвід, конкретизувати цільову спрямованість законодавства і всього механізму ринково-правового регулювання в загальній системі трансформування ринково-економічних відносин і передусім відносин власності; 3) визначити і відповідно ранжувати провідні принципи побудови і функціонування механізму ринково-правового регулювання та встановити оптимальні співвідношення застосування норм приватного та публічного права в інституціональній системі законодавчого забезпечення розвитку багатокладної ринкової економіки.

На жаль, зазначені дослідження, без результатів яких неможливе подальше якісне законодавче забезпечення економічних реформ, попередньо не були і ще й досі не виконані. Тому процес економічного законотворення відбувається не так, як треба, а найбільш нерациональним для економіки і небажаним для народу України шляхом, тобто методом спроб і помилок.

Не дуже радісна емпірика нашого сьогодення, здається, вже створила всі необхідні передумови для подолання у свідомості більшості науковців нав'язаних міфічних уявлень псевдоринкового анархолібералізму, за якими ефективність економічного розвитку може бути забезпечена лише шляхом стихійно-ринкового саморегулювання та заміною законодавчої системи, побудованої на юридичних нормах публічного права, на систему, що повністю базується на нормах приватного права.

Стає зрозумілим, що директивне завдання щодо перетворення в норму практичної господарської діяльності суб'єктів державного сектору економіки головного гасла "перебудови" – "дозволено все, що не заборонено", за умов, коли правом не було визначено, а що саме заборонено, призвело до безладдя у сфері матеріального виробництва, сприяло руйнівному розтаскуванню маши-

нобудівного і технотронного комплексів країни, зумовило страшний сплеск економічної злочинності і корупції. Тому нині все очевиднішою стає масштабність тих негативних наслідків, до яких призвело поспішне і непродумане прийняття недосконалих законодавчих актів, що регламентують сферу відносин державної і недержавної форм власності та регулюють господарсько-комерційні відносини суб'єктів різних форм власності на ринку.

Кричуще унікальною є ситуація, коли новостворювана на уламках зруйнованої "до основания" старої господарсько-правової системи, система правового ринкового регулювання базується на безприкладній для світової практики "регламентній порожнечі". Тобто ми маємо справу з парадоксальним нормативно-правовим явищем – до законодавчих актів, що мають унормовувати поведінку суб'єктів господарювання там, де це вкрай необхідно, не закладаються регламентні конструкції, що виписані за нормами приватного чи публічного права. На сьогодні у вітчизняному правовому середовищі створилась і пролонгується надзвичайно небезпечна ситуація. У законодавчих актах, що приймаються, або відсутня чітка регламентація дій і відносин, що заборонені державою, або не визначені карні санкції (адміністративні, економічні, кримінальні тощо) за ці порушення та не конкретизовані процедурні механізми їхнього застосування до суб'єктів підприємницької діяльності, що порушують заборонене, або відсутня чітка регламентація дій і відносин, що дозволяються державою, і відповідно відсутні карні санкції за недозволені дії керівників об'єктів державної власності і чиновників, немає чітко виписаних механізмів щодо правового застосування карних санкцій.

Небезпечно збільшення випадків фінансових махінацій та рівня економічної злочинності у сфері функціонування державної власності – головне породження безсистемно-правового підходу до регулювання взаємодії і взаємовідносин приватного і державного секторів економіки, державної та всіх інших форм власності.

Для того щоб відвернути економічні злочини юридичними засобами, треба проблему попередження злочинів розглядати не просто у кримінально-правовому плані, тобто з позиції покарання за вчинені злочини. Ця проблема передусім має розв'язуватись у господарсько-правовому плані, тобто з позиції удосконалення механізму правового регулювання господарської діяльності та чіткої нормативної регламентації взаємовідносин та економічної поведінки суб'єктів різних форм власності.

В умовах ринкового реформування необхідно здійснити чітке розмежування існуючого правового поля: по-перше, виділити окрему, що базується виключно на нормах публічного права, юридичну систему, яка повинна регламентувати дію механізму реалізації владно-управлінських, організаційно-розпорядчих, вертикально-ієрархічних відносин (основним правовим принципом якого є "дозволено лише те, що дозволено законом"); по-друге, чітко окреслити сферу дії побудованої на нормах приватного права цивільно-правової системи, що регламентує функціонування механізмів ринкових (товарно-грошових) відносин суб'єктів приватної форми власності (основним правовим принципом цих відносин, що визначає регламентну логіку дії закону, є "дозволено те, що не заборонено законом").

Вказані системи не слід змішувати, бо це неминуче призведе або до придушення державними владними структурами товарно-грошових відносин, або, навпаки, до стихійного виходу ринкового механізму за його природні економічні межі, що в свою чергу зумовить втрату

необхідної керованості економіки, генеруватиме економічну злочинність та абсолютизує домінування приватних інтересів над інтересами суспільства.

Водночас досвід розвинених країн свідчить, що механізм правового забезпечення функціонування державної власності у формі казенних підприємств (установ, організацій) та механізм правового-регулювання діяльності публічних компаній (капіталом яких держава володіє повністю або має в компанії контрольний пакет акцій) суттєво відрізняються. Ця відмінність полягає в тому, що для перших правова система повністю базується на нормах публічного права, а для других правова інфраструктура забезпечення підприємницької діяльності повинна мати за основу поєднання норм як приватного, так і публічного права.

Тому в наших умовах для забезпечення надійного й ефективного функціонування державної власності в її різних формах необхідне паралельне існування двох окремих кодексів: адміністративно-господарського і господарського.

У чому, насамперед, мають полягати головні особливості створення та практичного застосування зазначених правових систем?

Адміністративно-господарський кодекс має бути розроблений виключно на регламентних вимогах, виписаних за нормами публічного права. Його законодавча база покликана забезпечувати регулювання економічних та організаційно-управлінських відносин між суб'єктами, що є розпорядниками і користувачами казенної форми державної власності. Тобто його дія поширюється на всі владні структури, що забезпечують управління та контроль за використанням державної власності (у т.ч. фінансових ресурсів) та на підпорядковані їм казенні підприємства, установи та організації, які забезпечують економічне та організаційне функціонування цієї власності.

Цим кодексом мають бути чітко нормативно визначені права та обов'язки, функціональна компетенція відповідних органів державного (галузевого) управління та регламентовані їх взаємовідносини й адміністративна субординація. До адміністративно-правового кодексу мають бути включені такі законодавчі акти: про Кабінет Міністрів України; про Адміністрацію Президента; про міністерство; про державний комітет; про обласну державну адміністрацію; про державну власність та управління державним сектором економіки; про казенне підприємство; про економічні злочини проти держави; про відповідальність посадових осіб за використання державної власності для особистого (корпоративно-кланового) збагачення та інші корисливі дії, що завдали збитків державі; про фінансово-майнову ревізію при зміні керівництва державного підприємства (установи, організації) тощо.

Водночас новоприйнятий Господарський кодекс має бути суттєво перероблений, насамперед на засадах оптимального поєднання норм приватного та публічного права, що дозволить юридично поєднати ринкову свободу суб'єктів підприємницької діяльності, в тому числі і публічних компаній (саморегулювання, самоуправління тощо) з необхідними елементами державного регулювання і контролю ринкового середовища.

Цей кодекс має усунути ті існуючі суперечності, які виникли при впровадженні нового цивільного кодексу, який, як зазначалось, був виписаний на основі застосування регламентних норм приватного права, що не можуть бути поширені на економічну діяльність публічних та приватних корпорацій. Оптимальне поєднання дії Цивільного і Господарського кодексів можливе за умов, якщо в останньому будуть чітко регламентовані та уза-

гальнені норми, які повинні попереджати злочинність у використанні державної власності, при її господарсько-комерційному контакті з приватною власністю, а також ті норми, що спрямовані на підтримку чесної підприємницької діяльності. Господарський кодекс не має дублювати норми Цивільного кодексу. До нього, як видається, слід включити такі законодавчі акти: про систему державного обліку і контролю у сфері підприємницької діяльності; про публічне підприємство; про відповідальність керівників публічних підприємств і компаній за банкрутство; про державну підприємницьку діяльність та участь капіталу держави у змішаних формах власності; про джерела походження первинного капіталу; про чесний бізнес тощо.

Хоча наведене і не було враховано розробниками нещодавно прийнятого Верховною Радою України Господарського кодексу України, проте хто ж інший як не саме держава може оперативно виправити помилки, що були допущені у формуванні вітчизняного нормативно-правового середовища.

Таким чином, підсумовуючи, можна стверджувати, що формування повноцінних і цивілізованих ринкових відносин в Україні не може бути зведене до механічного

і волюнтаристичного поділу державної власності на державний і приватний сектор. Держава має не стільки швидко передати свою власність у руки новому класу власників, скільки створити необхідні інституціональні умови для швидкого нагромадження капіталу приватним бізнесом, представники якого мають стати справжніми ефективними господарями та сприяти подальшому динамічному розвитку ринкових інститутів. Саме тому виконання зазначених економічно-правових заходів дозволить у подальшому не лише надійно захистити державну форму власності, підвищити економічний потенціал її функціонування, затвердити справжню рівність усіх форм власності, а й сприяти процесу цивілізованого ринкового реформування і забезпеченню соціальної стабільності в Україні.

1. Гальчинський А.С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. – К., 2001. 2. Мандибура В. Правові форми державної власності в умовах ринкової економіки // Віче. – 1995. – № 12. – С. 13-14. 3. Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – К., 2000.

Надійшла до редакції 26.05.04

Т.В.Гайдай, канд. екон. наук, доц.

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ТЕОРЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ КИЇВСЬКОЇ ПОЛІТЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ

Присвячено дослідженню елементів інституційної спрямованості економічних поглядів представників Київської політекономічної школи (другої половини XIX – початку XX ст.) у контексті з розвитком загальносвітових наукових тенденцій.

The article is devoted to the research of the institutional content elements in the Kyiv political economy school representative's economic views (second half of the XIX – beginning of the XX cen.) in the context with the world scientific trends evolution.

У сучасних умовах надзвичайно зростає нагальність та вагомість дослідження історії української економічної думки. Поглиблене вивчення, активне використання і примноження власного самобутнього національно-історичного спадку, в тому числі і в галузі економічної теорії, актуалізується процесом національного відродження України як незалежної держави. Плідний розвиток національної економічної науки значною мірою детермінований знанням її історії.

Відзначення 170-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка дає нагоду ще раз звернутись до теоретико-методологічного осмислення вищих здобутків університетської економічної науки минулого і сучасності. Завданням великої теоретичної вагомості є дослідження реального процесу становлення і розвитку наукової економічної думки в Київському університеті. Із значної історичної відстані надзвичайно важливо визначити та оцінити ті реальні наукові здобутки, які не тільки становлять гордість університетської економічної науки в її ретроспективі, але й ті, що не втратили свого значення для сучасності.

Слід зазначити, що дореволюційний етап становлення і розвитку економічної науки у стінах Імператорського університету св. Володимира не отримав в радянській економічній історіографії об'єктивного висвітлення. Так, у ювілейних виданнях радянської доби, присвячених Київському університету, здобутки видатних вчених-економістів XIX – початку XX ст. чи повністю замовчувались, чи викладались у викривленому, спотвореному вигляді. Наукову спадщину тих з них, чий погляд розвивався у руслі тогочасних загальноєвропейських тенденцій, спіткав тривалий період замовчування та забуття. Найбільшою мірою це стосується ін-

терпретації наукового спадку перлини вітчизняної економічної теорії – Київської політекономічної школи. Вітчизняними дослідниками робляться значні кроки в напрямі об'єктивного наукового відтворення історії української економічної думки: усуваються ідеологічні догми та методологічні обмеження, окреслюється національний аспект дослідження. З нових методологічних позицій здійснено системні історико-економічні дослідження розвитку української економічної науки Р.Васильєвою, Л.Горкіною, С.Злупком, П.Леоненком, Л.Корнійчук, І.-С.Коропецьким, В.Фещенко та ін. [10, 6, 9, 12]. Серед інших проблем в них знайшли аналітичне відображення й економічні погляди представників Київської школи. Персоніфікований розгляд їх наукових здобутків міститься, зокрема, у таких фундаментальних виданнях, як "Персоналії і теорії української економічної думки" С.Злупка (2002) [9], "Історія економічної думки України" Л.Корнійчук (2004) [12, с. 181–191], "Історія економічних учень" за ред. В.Базилевича (2004) [11, с. 727–821]. Разом з тим, з огляду на вагомість та надзвичайну проблемну розгалуженість теоретичного спадку даної школи, економічні погляди її представників заслуговують більш детального вивчення. Йдеться передусім про дослідження інституційних аспектів в працях представників Київської політекономічної школи.

Мета даної статті полягає у виявленні та осмисленні з теоретико-методологічних позицій сучасного історико-економічного аналізу елементів інституційного змісту в економічних поглядах представників Київської політекономічної школи. Реалізація основних дослідницьких завдань передбачає здійснення порівняльного аналізу становлення інституційно орієнтованої економічної думки вітчизняних вчених із загальним генезисом інститу-

© Т.В.Гайдай, 2005